DOI: [10.32702/2307-2105-2021.7.76](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.76)

УДК 338.43.02 (477)

Л. М. Пронько,

к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0001-5633-9014

А. В. Рєвкова,

аспірант кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0003-2622-5681

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

L. Pronko

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Alternative sources of energy, Vinnytsia National Agrarian University Vinnytsia

A. Revkova

Postgraduate student of the Department of Administrative Management and Alternative sources of energy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF FARMS IN UKRAINE

У статті розглядається роль та місце фермерських господарств у системі сільського господарства, висвітлено переваги порівняно з іншими формами господарювання. Розглянуто вклад фермерських господарств у загальнодержавне виробництво сільськогосподарської продукції. Вказано на найпоширеніші види продукції рослинництва та тваринництва, а також їх частки у загальнодержавному виробництві продукції рослинництва й тваринництва. Висвітлено основні проблеми ефективного розвитку фермерських господарств та розглянуті зовнішні та внутрішні чинники, які на це впливають. Розглянуто державну підтримку фермерських господарств та її головні недоліки: слабка й тимчасова фінансова допомога, відсутність довгострокових програм із невисокими відсотковими ставками. Відсутність активного технічного оновлення матеріальної бази фермерських господарств, а також підвищення освітнього рівня та професійної кваліфікації фермерів. Зазначено недосконаlostі існуючого законодавства: відсутність розділення фермерських господарств за площею та спеціалізацією та одержання ними державної підтримки; відсутність оптових продовольчих ринків для реалізації продукції фермерських господарств без посередників; проблема відміни обов'язкової розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівоzmіни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель.

The article considers the role and place of farms in the agricultural system, highlights the advantages over other forms of management. The contribution of farms to the national production of agricultural products is considered. The efficiency of farming is undeniable. Improving economic

efficiency ensures the growth of farm incomes and is the basis for improving and expanding production. The world experience of developed countries gives an almost unambiguous answer - farming has proven its advantages in the last century in both America and Western Europe. The most common types of crop and livestock products are indicated, as well as their shares in the national production of crop and livestock products. The analysis showed that a significant disadvantage of farming is that a significant part of farms are not engaged in animal husbandry, as farmers do not have a production base for its development. The main problems of effective development of farms are highlighted and external and internal factors that influence it are considered. The peculiarity of farms in today's conditions is the lack of price competitiveness of most types of agricultural products, due to growing technological backwardness and inefficient use of production and resource potential. Therefore, the determining direction of improving the efficiency of farm production is the rational use of production resources. The state support of farms and its main shortcomings are considered: weak and temporary financial assistance, lack of long-term programs with low interest rates. Lack of active technical renewal of the material base of farms, as well as raising the educational level and professional skills of farmers. The imperfections of the existing legislation are noted: the lack of division of farms by area and specialization and their receipt of state support; lack of wholesale food markets for the sale of farm products without intermediaries; the problem of abolishing the mandatory development of land management projects that provide environmental and economic justification for crop rotation and land management and provide for land protection measures.

Ключові слова: *ефективність функціонування; фермерські господарства; виробництво; державна підтримка; показники; продукція рослинництва; продукція тваринництва.*

Key words: *efficiency of functioning; farms; production; state support; indicators; crop production; livestock products.*

Постановка проблеми. Нині в аграрній сфері основу сучасного підприємництва становлять фермерські господарства, практика функціонування яких вказує на те, що вони не потребують великих витрат і забезпечують високу оборотність капіталу. Водночас, існує ряд стримуючих факторів для ефективного розвитку і функціонування фермерських господарств, серед яких: обмеженість доступу до фінансових ресурсів, недосконалість законодавчої бази, обмеженість участі в державних замовленнях, загальне технічне і технологічне відставання зазначених суб'єктів господарювання; низькі ціни реалізації сільськогосподарської продукції по відношенню до цін на продукцію інших галузей; неможливість постійного збуту виробленої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розв'язання проблем економічної ефективності розвитку фермерських господарств зробили у своїх публікаціях провідні вчені: О.Ю. Амосов [1], В.П. Горьовий [2], О.О. Котило [3], Л.Л. Мельник [4], П.М. Макаренко [5], Н.Л. Резнік [6], К.В. Мазур [11], В.В. Нелеп [7], Л.М. Пронько [8], Калетнік Г.М. [13]. Водночас залишаються невирішеними чимало теоретичних та практичних питань, пов'язаних із оцінкою ефективності функціонування фермерських господарств в наші країні як малого бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо обґрунтування основних аспектів підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині фермерські господарства є основою ефективного функціонування сільського господарства України. Переваги фермерського господарства над іншими формами господарювання полягають у тому, що в них основним мотивом трудової активності працівника є особистий інтерес фермера, який виявляється у результатах ефективного функціонування, що ставить перед ним завдання краще працювати, ефективніше використовувати наявні ресурси з урахуванням місцевих та природно - економічних умов та традицій. Наразі ефективність функціонування фермерського господарства залежить: від природного середовища (грунту, клімату, погодних умов), від стану макроекономіки (ціни, податків, курсу валют), від інституційних факторів (закони, державне регулювання, стан конкуренції, економічна політика). Для всіх чинників зовнішнього середовища є характерним їх визначний вплив на господарську діяльність фермера.[7, с.9]

В Україні сьогодні налічується понад 47 тис. фермерських господарств. Це більш як 70% від загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. Проте виробничий та соціальний потенціал фермерських господарств залишається нереалізованим. Рівень технічного оснащення, показники ефективності

(зокрема – врожайність) здебільшого є значно нижчими порівняно із середніми та великими підприємствами. Щорічна втрата експортного потенціалу фермерських господарств оцінюється щонайменше у \$360 млн.

Основна причина такого становища – брак власних обігових коштів та висока вартість кредитних ресурсів. Як наслідок, фермерські господарства мають значно скромнішу матеріально-технічну базу, а доступ до передових технологій, селекції, використання сучасних засобів захисту рослин і добрив суттєво обмежений. Саме з цих причин частка фермерських господарств у загальній структурі виробництва валової сільгосппродукції є незначною – від 6% до 8% на рік.

За умови отримання відповідних матеріальних та організаційних ресурсів малі та середні фермерські господарства здатні значно підвищити свою ефективність та зробити більш значний внесок в економіку країни в цілому, і в обсяги валового виробництва сільськогосподарської продукції зокрема. Та найголовніше, що розвиток фермерства буде драйвером розвитку сільських територій завдяки створенню нових робочих місць і виробничої та соціальної інфраструктури.[6, с. 75-76]

Взаємозв'язок природних та економічних процесів проявляється при виробництві аграрної продукції, у тому числі фермерськими господарствами, і полягає на тому, що аграрне виробництво є сировинною базою. Переробка цієї продукції відноситься до промислового виробництва. Для того, щоб фермер не продавав свою продукцію у вигляді сировини, тим більше за ціну, яка не відшкодовує витрат, він має практично заснувати або освоїти нове промислове виробництво, а для цього крім капіталу необхідні ще і нові специфічні знання та час. Одному фермеру налагодити таке виробництво практично неможливо, особливо при малому розмірі фермерського господарства.

У зв'язку з цим для подальшого підвищення ефективності функціонування фермерського господарства в аграрному секторі потрібно формування та реалізація обґрунтованої концепції державного регулювання, яка покликана забезпечити подальше збільшення бюджетного фінансування та пільгового кредитування фермерських господарств, встановлення фіксованих цін на сільськогосподарську продукцію, що реалізується за напрямками держзамовлення, створення інфраструктури збуту виробленої фермерами продукції, активне технічне оновлення матеріальної бази господарств, а також підвищення освітнього рівня та професійної кваліфікації фермерів.[3, с. 74]

Функціонування фермерських господарств – це не тільки виробництво продукції сільського господарства, їх значення і місце в житті селянина набагато більше. З огляду на це варте уваги висловлювання Л. Мельника стосовно того, що фермерські господарства "у наших умовах відбивають не тільки нову форму організації виробництва, а й новий тип виробничих відносин, нових зв'язків між собою у межах аграрного сектора і останнього – з промисловістю. Саме цим пояснюється складність вирішення проблем становлення і розвитку фермерських господарств, підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності порівняно з іншими формами організації аграрного виробництва".[4, с.81]

У всіх країнах з розвинутою ринковою економікою аграрне виробництво базується на різних видах, в більшості випадків, сімейних фермерських господарствах, кількість яких поступово скорочується, а їх розміри за земельною площею зростають. Одні науковці стверджують, що світовий досвід розвинутих країн свідчить майже однозначне твердження – фермерство довело за останнє століття свої переваги як в США, так і в Західній Європі. Саме багатство даного досвіду нам слід досконало вивчити і запроваджувати.

Аналізуючи порівняльну таблицю 1 можемо зробити висновок, що у виробництві сільськогосподарської продукції переважає продукція рослинництва і має тенденцію до збільшення обсягів виробництва. Збільшення виробництва продукції рослинництва спостерігається в таких областях як Кіровоградська, Вінницька, Дніпропетровська, Одеська. Натомість продукція тваринництва скорочується, найбільше її виробництво припадає на такі області як Львівська, Хмельницька та Полтавська.

Рівень рентабельності продукції рослинництва в фермерських господарствах має найбільші показники по виробництву картоплі 50,3% та культури плодів та ягідні 38,6%. Виробництво продукції з найменшою рентабельністю припало на цукрові буряки фабричні -4,8%.

Найбільша рентабельність по виробництву картоплі припала на такі області: Запорізька, Хмельницька, Житомирська.

При цьому основним напрямком діяльності фермерських господарств є виробництво продукції рослинництва, доля якої складає 97,% загального обсягу виробленої продукції. Пристосування фермерських господарств до мінливого ринкового середовища визначило економічну доцільність і виробничу орієнтованість переважної більшості підприємців на вирощування обмеженого переліку високоліквідних культур, які забезпечують прибутковість цих господарств. За рівнем прибутковості виробництва продукції рослинництва лідирують зернові та технічні культури.

Таблиця 1.
Продукція сільського господарства в фермерських господарства за регіонами, (у постійних цінах 2019 року; мільйонів гривень)

Agricultural production in private farms by regions

	Продукція сільського господарства/ <i>Agricultural production</i>			У тому числі/ Including					
				продукція рослинництва/ crop production			продукція тваринництва/ animal production		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Україна	21743,1	25118,9	231176,1	20338,8	23619,6	28546,3	1404,3	1499,3	1502,6
області									
Вінницька	1662,6	2036,0	1943,6	1586,5	1957,1	2067,6	76,1	78,9	82,6
Волинська	490,3	574,7	545,8	405,4	491,7	534,2	84,9	83,0	84,5
Дніпропетровська	1822,8	1936,3	2056,7	1781,3	1891,6	1934,7	41,5	44,7	49,0
Донецька	607,5	544,6	657,4	583,9	521,8	578,2	23,6	22,8	29,2
Житомирська	394,4	499,4	478,9	335,0	444,0	478,5	59,4	55,4	59,3
Закарпатська	77,7	83,0	87,0	56,7	67,4	76,3	21,0	15,6	17,4
Запорізька	1204,2	1035,0	1045,3	1198,2	1031,0	1098,4	6,0	4,0	5,6
Івано-Франківська	230,7	269,3	265,8	210,3	244,1	278,2	20,4	25,2	28,3
Київська	791,9	1101,9	1048,9	729,7	1038,2	1083,4	62,2	63,7	68,2
Кіровоградська	1714,3	2247,9	2345,8	1669,0	2206,4	2345,9	45,3	41,5	46,6
Луганська	863,1	938,6	1034,5	827,2	904,5	975,4	35,9	34,1	38,5
Львівська	682,3	799,6	834,0	361,4	416,4	435,6	320,9	383,2	394,4
Миколаївська	1209,3	1456,8	1634,5	1195,4	1440,6	1567,8	13,9	16,2	19,2
Одеська	1838,2	1829,7	1798,5	1819,8	1816,0	1823,0	18,4	13,7	17,4
Полтавська	1203,9	1739,2	1789,3	1104,7	1632,8	1734,5	99,2	106,4	116,5
Рівненська	255,9	268,6	276,7	187,3	199,9	203,7	68,6	68,7	69,5
Сумська	789,4	967,4	976,3	728,0	898,0	907,0	61,4	69,4	68,3
Тернопільська	587,7	635,1	665,3	551,8	594,7	625,7	35,9	40,4	52,4
Харківська	1241,1	1460,8	1645,8	1207,6	1426,5	1489,4	33,5	34,3	29,7
Херсонська	1277,8	1259,9	1365,8	1269,0	1245,2	1309,4	8,8	14,7	12,6
Хмельницька	933,1	1087,0	1113,0	835,4	975,4	987,5	97,7	111,6	125,7
Черкаська	892,3	1179,4	1185,5	827,1	1120,0	1205,0	65,2	59,4	64,8
Чернівецька	173,6	244,7	254,0	159,4	216,0	275,0	14,2	28,7	21,6
Чернігівська	799,0	924,0	978,5	708,7	840,3	875,2	90,3	83,7	78,4

Джерело: сформовано автором за даними [10]

Важливим аспектом у підвищенні економічної стійкості фермерського господарства є оптимально розвинута внутрішньогосподарська інфраструктура і спеціалізація виробництва. При обґрунтуванні спеціалізації необхідно виявити потребу господарства в ресурсному потенціалі, вивчити і обрати альтернативні варіанти передбачуваної спеціалізації виробництва, провести аналіз передбачуваних витрат на виробництво і можливих прибутків, одержуваних від кожної з галузей. При цьому перспективою є замкнутий цикл виробництва, де організація з переробки отриманої продукції дозволить виготовляти готовий до споживання продукт (олія, хлібобулочна продукція, м'ясо-молочні вироби та ін.). Це дозволить диверсифікувати виробничу діяльність фермерського господарства і дасть можливість отримати додатковий дохід та сприяти зростанню зайнятості сільського населення за рахунок збільшення робочих місць від розширення своєї діяльності. Внаслідок цього фермерам притаманна багатогалузева модель розвитку, а диверсифікація виробництва є однією з можливостей зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дасть змогу у разі невдачі збитки від одного виду продукції перекрити чи урівноважити прибутками від інших. А з поглибленням інтеграційних процесів у сільському господарстві та кооперування виробничої діяльності фермерських господарств постає можливість отримувати додаткові прибутки від реалізації продукції переробки, що забезпечить ефективність виробничої діяльності таких організаційних форм.

Таблиця 2.

Рівень рентабельності продукції сільського господарства в фермерських господарствах за регіонами у 2019 році
Profitability level of agricultural production in private farms by regions in 2019

	культури зернові та зерно-бобові/ Grain and leguminous crops	Соняшник/Sun- flower	буряки цукрові фаб-ричні/ Factory sugar bee	культури овочеві/ Vegetables	кар-топля/ Potatoes	культури плодові та ягідні/ Fruits and berries	виноград/ Grapes
Україна	14,5	24,7	-4,8	17,8	50,3	38,6	0,9
області							
Вінницька	16,2	20,4	-24,6	26,2	15,0	25,7	-
Волинська	15,7	14,4	18,7	26,5	48,4	17,4	-
Дніпропетровська	12,3	26,4	39,6	7,3	45,2	-18,2	-
Донецька	10,7	22,5	-	-2,6	-67,5	56,5	13,3
Житомирська	27,0	18,5	16,5	-30,2	92,9	172,3	-
Закарпатська	-2,7	78,0	-	3,1	1,3	24,8	-4,2
Запорізька	18,1	21,8	-	-7,5	157,1	-6,5	25,0
Івано-Франківська	10,6	-0,4	5,9	60,7	46,4	112,5	-
Київська	22,7	30,5	-30,3	3,1	14,8	-45,5	-
Кіровоградська	13,0	28,0	-10,2	14,1	-100,0	4,4	-
Луганська	6,5	24,3	-	-3,1	-	-	-
Львівська	15,4	22,9	17,4	103,2	38,7	27,6	-
Миколаївська	19,2	25,7	-	-3,3	-23,8	-33,6	-7,5
Одеська	8,3	20,9	-	-3,0	-11,6	-37,9	2,3
Полтавська	18,5	31,0	21,0	38,6	47,2	19,5	0,3
Рівненська	16,3	12,2	-	10,8	23,5	33,9	-
Сумська	20,4	34,8	-10,6	40,1	35,8	-50,7	-
Тернопільська	6,5	23,1	-15,0	31,3	39,7	43,6	-
Харківська	4,7	20,9	10,6	62,9	74,8	-20,4	-7,1
Херсонська	13,3	21,4	-	20,8	70,5	54,4	-5,7
Хмельницька	15,6	24,1	-16,9	41,0	189,2	21,9	-
Черкаська	19,0	28,4	6,9	38,0	6,5	9,7	-
Чернівецька	6,4	12,2	-	10,1	25,3	13,4	-
Чернігівська	19,4	24,4	0,1	5,5	41,5	35,9	-
місто							
Київ	0,5	1,0	-	9,4	-	-	-

Джерело: сформовано автором за даними [10]

Висновок. Одже, сьогодні залишається незаперечний факт, що фермерські господарства є рівно правою формою підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Стратегічний розвиток фермерських господарств повинен бути орієнтований на збільшення обсягів виробництва і підвищення якості продукції при оптимальних затратах на її виробництво, що в свою чергу забезпечить високий рівень ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності. Основними напрямками забезпечення стабільного ефективного функціонування фермерських господарств та зміцнення їх позицій на ринку мають стати:

- оптимізація розмірів землекористування, що дозволить більш раціонально та ефективно використовувати виробничий потенціал та сучасні інтенсивні агротехнології виробництва;
- формування та реалізація власної стратегії розвитку на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції з метою максимізації отримання прибутків на одиницю залучених у виробництво земель та інших ресурсів;
- поглиблення інтеграційних процесів і кооперування виробничої діяльності фермерських господарств, що дасть можливість господарствам отримувати додаткові прибутки від реалізації продукції переробки, забезпечить вирішення проблем матеріально-технічного і технологічного оснащення виробництва;
- активізація державної підтримки фермерських господарств.

Список використаних джерел.

1. Амосов О.Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері / О.Ю. Амосов // Економіка АПК. – 2008 – № 8. – С. 4 – 6
2. Горьовий В.П. Кооперація фермерських господарств / В.П. Горьовий // Агроінком. – 2009. – № 9-10. – С. 35 – 40.

3. Котило О.О. Стан розвитку фермерських господарств та проблеми організації їх інвестиційно-консультативного забезпечення / О.О. Котило // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12(67). – С. 73-78.
4. Мельник Л.Л. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств / Макаренко П.М., Мельник Л.Л. // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 89-97.
5. Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства / Макаренко П.М., Мельник Л.Л. // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 145-152.
6. Резнік Н.Л. Міжнародна практика інвестування аграрного сектору / Н.Л. Резнік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12(91). – С. 65-67.
7. Нелеп В.В. Ринкова стратегія сільськогосподарських підприємств / В.В. Нелеп // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 9.
8. Пронько Л.М. Зарубіжний досвід розвитку аграрного виробництва. / Фурман І. В., Пронько Л. М. // Економіка АПК. – Київ, 2019. - № 11 – С. 85 – 95
9. Офіційний сайт Кабінет міністрів України [Офіційний сайт Кабінет міністрів України] . URL: <http://kmu.gov.ua> [українською] (доступ до 17.12.2020)
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Офіційний сайт Державної служби статистики України]. URL <http://www.ukrstat.gov.ua> [українською мовою] . (доступ. 17.12.2020).
11. Мазур К.В. Удосконалення механізмів державного управління сталим розвитком сільських територій. / Мазур К. В. // The scientific heritage. – Budapest, Hungary, 2020. - № 44 – С. 31 – 39.
12. Чухно А.А. Сучасне господарство - товарно-кредитне / А.А. Чухно // Вісн. Національного банку України. – 1998. – №8 – С. 54– 55.
13. Калетнік Г.М. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. / Калетнік Г. М., Ємчик Т. В // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – Вінниця, 2020. – №2 (52). – С. 7 – 22

References.

1. Amosov, O.Yu. (2008), "Farming as a form of entrepreneurship in the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 4 – 6
2. Horovyi, V.P. (2009), "Cooperation of farms", *Ahroinkom*, vol. 9-10, pp. 35 – 40.
3. Kotylo, O.O. (2008), "State of development of farms and problems of organization of their investment-consulting support", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 12(67), pp. 73-78.
4. Melnyk, L.L. and Makarenko, P.M. (2011), "Economic potential of different forms of agrarian enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 89-97.
5. Makarenko, P.M. and Melnyk, L.L. (2008), "Farming of Ukraine in the context of trends in world agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 145-152.
6. Reznik, N.L. (2008), "International practice of investing in the agricultural sector", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 12(91), pp. 65-67.
7. Nelep, V.V. (2009), "Market strategy of agricultural enterprises", *Ekonomika Ukrainy*, col. 7, p. 9.
8. Furman, I. V. and Pronko, L. M. (2019), "Foreign experience in the development of agricultural production", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 85 – 95.
9. Official site of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <http://kmu.gov.ua> (Accessed 17 Dec 2020).
10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 17 Dec 2020).
11. Mazur, K.V. (2020), "Improving the mechanisms of public administration for sustainable development of rural areas", *The scientific heritage*, Budapest, Hungary, vol. 44, pp. 31 – 39.
12. Chukhno, A.A. (1998), "Modern economy - commodity-credit", *Visn. Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 8, pp. 54– 55.
13. Kaletnik, H.M. and Yemchuk T. V. (2020), "State regulation of socio-economic development of rural areas in Ukraine", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 2 (52), pp. 7 – 22.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2021 р.